

UDK 811.163.1'367.626

Izvorni znanstveni članak

Rukopis primljen 27. X. 2010.

Prihvaćen za tisak 14. II. 2011.

Tijmen Pronk

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb

tpronk@ihjj.hr

ETIMOLOGIJA PRASLAVENSKOGA

*JARŲMŲ, *JARŲMO

U radu se raspravlja o etimologiji hrvatske riječi *jaram* i srodnih riječi u ostalim slavenskim jezicima. Prikazuje se da je ta riječ u baltoslavenskoj bila množinski oblik imenice koja je dala hrvatsko *rame*. Raspravljaju se formalne teškoće te etimologije i analiziraju se brojne usporedne izvedenice u slavenskome.

Jaram je prvobitno bio naprednom vrstom jarma za dva vola (Machek 1968: 217). Jednostavniji se jaram zvao **jŲgo*, što potječe od indoeuropske riječi za jaram, ie. **iugóm* (grčki ζυγόν, sanskrt *yugá-*, gotski *juk*). U Skoka nalazimo sljedeću tradicionalnu etimologiju praslavenskoga **jarŲmŲ*, **jarŲmo*, hrvatskoga *járam*: izveden je od indoeuropskoga korijena **ar-* 'pričvrstiti, povezati' (1971: 757). Taj korijen danas rekonstruiramo kao **h₂er-* i dosta je široko rasprostranjen: grčki ἀραρίσκω 'spajati', armenski *aṛnem* 'radim', sanskrt *áram* 'prikladno', hetitski *āra* 'pravilno', latinski *artus* 'čvrst', *ars* 'umjetnost' itd. Da bismo prihvatili ovu etimologiju, moramo riješiti nekoliko problema. Prvi i najveći problem je neočekivani samoglasnik *-a-* u slavenskom obliku. Drugi je problem sufiks *-am*, koji odražava praslavenski sufiks *-Ųm-* s poluglasom. Treći je problem da u drugim slavenskim jezicima nalazimo odgovarajuće imenice koje su srednjega roda. Mislim da sve ove probleme možemo riješiti novom etimologijom. Pogledat ćemo prvo oblike riječi za jaram u ostalim slavenskim jezicima:

stcsl. *jarьmъ*, rus. *jarmó*, ali i *jarém* i *jarēm*, polj. *jarzmo*, češ. *jařmo*, sloven. *járem*, bug. *jarém*.

Zanimljivo je još značenje ‘vaga, mjera’ u staroruskome, koje je nastalo zbog oblika *jarma*, koji izgleda kao vaga. Bitno je da ovu vrstu *jarma* nisu još poznavali Indoeuroljani i da je riječ *jaram*, dakle, imala drugo značenje, ako je ta riječ indoeuropskoga podrijetla.

Moramo rekonstruirati dva oblika: *jarьmъ, muškog roda, i *jarьmo srednjeg roda. Tu činjenicu možemo objasniti iz ranije paradigme u kojoj je jednina muškog roda, ali množina srednjeg roda. Takva paradigma je sačuvana u, na primjer, ruskoj riječi *dvor*, množina *dvorá*. Illič-Svityč je pokazao da su indoeuropske imenice srednjeg roda u kojima naglasak nije na nastavku izvor spomenutoga slavenskog tipa imenica (1979.). Oblik *dvor* se dakle potpuno slaže sa sanskrtskim oblikom *dvāram* ‘ulaz’ s naglaskom na korijenu. Možemo zaključiti da je *jaram* stara imenica srednjeg roda i da je naglasak bio na poluglasu u drugom slogu, što nam i pokazuju akcenatske činjenice te riječi u navedenim oblicima.

Pedersen je uočio da imamo trag stare *men*-osnove u starocrkvenoslavenskom obliku *jarьmьničь* ‘magarac’, što je prijevod grčkog ὑποψύγιον. Taj oblik izgleda kao da je izvedenica od nezabilježene praslavenske *men*-osnove **jar(ь)me*. U Skoka nalazimo više likova koji upućuju na taj praoblik. On navodi srpski *jarmènica* ‘drvo u lađara preko prsiju kad vuku lađu’ i hrvatski *jarmènjača* ‘donja letva na jarmu što stoji volovima ispod vrata’, *jàrmenjāk* ‘vol koji se upreže u jaram’, čak. (Pag) *jarmènjak* ‘svrdlo za bušenje jarma’.

Ovu *men*-osnovu možemo izravno uspoređivati s riječju *jaram* s obzirom na razvoj *-*mn*- > *-*m*- između dvaju samoglasnika. Taj je razvoj zabilježen u pasivnom participu prezenta u slavenskome: praslavenski *bero-m-ъ ~ grč. φερόμεν-ος, toharski B *pre-man-e* < **b^hero-mh₁n-o-*. Rekonstrukcija *men*-osnove srednjeg roda omogućuje i objašnjenje *jera* u sufiksu oblika *jaram*. Taj je *jer* mogao nastati samo od slogotvornog *m. U slavenskome sufiks *-*mn*- uvijek ima oblik *-*men*- u *men*-osnovama srednjeg roda. Za indoeuropski, međutim, rekonstruiramo i oblike s prijevornom prazninom. Indoeuropska paradigma s primjerima riječi za ‘ime’ i ‘oko’ u različitim indoeuropskim jezicima izgleda ovako:

jednina	nom. acc.	* <i>CeC-mn</i>	skt. <i>nāma</i> , lat. <i>nōmen</i> , arm. <i>anun</i>
	casus obliqui	* <i>CC-men-</i>	stcsl. <i>ime</i> , stpr. <i>emmens</i> , stir. <i>anmae</i>
kolektiv	nom. acc.	* <i>CeC-mn-h₂</i>	skt. <i>nāmā</i> , stvnjem. <i>augun</i>

Iz semantičkih razloga koje ću objasniti dolje mislim da je osnova za slavenski oblik *jarьmъ, *jarьmo kolektivni ili množinski oblik. Kad bi ta riječ bila indoeuropskoga podrijetla, izgledala bi ovako: **Hě̃r(H)-mn-h₂*. Što se tiče srodnih riječi u drugim indoeuropskim jezicima, vidjeli smo da ovu riječ obično povezuju s korijenom **h₂er-* koji znači ‘pričvrstiti’ ili ‘spajati’. Skok i drugi etimolozi upućuju na izvedenice iz toga korijena s istim sufiksom, naime grč. ἄρμα ‘bojna kola’, mik. /armo/ ‘kolo’ i lat. *arma* ‘oružje’. Doduše, zbog početne aspiracije (za moguće objašnjenje vidi Beekes 2010: 133–134) i odstupajućega značenja grčke riječi nije vjerojatno da postoji izravna veza sa slavenskom riječju. Semantička veza s latinskom riječju također nije sasvim jasna. Čini mi se vjerojatnijim da je *jaram* u vezi s indoeuropskom imenicom od koje je hrvatski *rame*, *ramena*. To je slavenska *men*-osnova s indoeuropskim podrijetlom. Slavenski su oblici sljedeći:

hrv. *ràme*, csl. *ramę*, strus. *ramja*, pol. *ramię*, češ. *rámě* ‘ruka’, *rameno*, sln. *ráme*.

Uz to nalazimo *o*-osnovu u stesl. *ramo*, strus. *rámo*, sln. *rámo*, bug. *rámo* i prema Skoku i u nespecificiranim dijalektima štokavskog, čakavskog, ili kajkavskog podrijetla: *ràmo*. Tamo također nalazimo oblik *ràma*, što odgovara sln. *ráma*. Indoeuropske su srodne riječi stpr. *irmo* ‘ruka, rame’, lit. *irmėdė* ‘giht’ (doslovno ‘rukojed’), stvnjem. *aram* ‘ruka’, skt. *īrmá-* ‘prednja noga’, av. *arəma-* ‘ruka’.

Izvođenje značenja ‘jaram’ od ‘rame’ trivijalno je kad uzmemo u obzir da je oblik *jarma* isti kao oblik *dvaju ramena*. Rekonstruiram množinski ili kolektivni lik umjesto dvojninskog lika zbog toga što je dvojninski oblik *men*-osnova vjerojatno imao prijevojni *e*-stupanj u sufiksu (usp. skt. nom. dv. *nāmani*), što bi dalo *-*men-* u slavenskome. Tipološku usporednicu za uporabu množine umjesto dvojine u riječima koje označavaju dijelove tijela daje nam slovenski, koji inače čuva praslavensku dvojину.

Za indoeuropsku riječ za ‘ruku’ ili ‘rame’ rekonstruirati se **h₂erH-mn-*, što znači da možemo rekonstruirati *h₂erH-mn-h₂ za slavenski *jaram*. Doduše, nije sigurno da je laringal na kraju korijena u indoeuropskoj rekonstrukciji pravilan. Temelji se na akutiranom korijenu u baltoslavenskome, na dugom *ī-* u sanskrtu te na vezi s ie. riječima za veslanje (grč. ἐρέτης, skt. *arítár-* ‘veslač’, lit. *irklas* ‘veslo’). Prve dvije pojave mogu biti sekundarne. U sanskrtu češće nalazimo neočekivane duge vokale u odrazima početne skupine **Hr-*, npr. *ūrdhvá-* ‘uspravan’ < **h₃rdʰ-* te *ūrj-* ‘hrana’ (usp. Lubotsky 1997. i 2000.). O slavenskom akutu vidi dolje. Nema etimološke veze između riječi za *rame* i indoeuropskih riječi za veslanje, s obzirom na grčko početno *ē-* < ie. **h₁-* (pretpostavka

da je to *ě*-posljedica asimilacije na sljedeće *-ε-* je nevjerojatna, usp. npr. grč. ἄνεμος ‘vjetar’ bez takve asimilacije).

Postoji još jedan razlog zbog kojeg smatram taj drugi laringal u rekonstrukciji sumnjivim. Prije sam spomenuo indoeuropski korijen **h₂er-* ‘pričvrstiti, povezati, spajati’. Već odavno se pretpostavlja da moramo izvesti indoeuropsku riječ za ‘ruku’ iz toga korijena. Korijen **h₂er-* je onda značio ‘grabiti, prihvatiti, povezati’. Zbog toga što glagolski korijen **h₂er-* nema laringal na kraju, rekonstruiramo sada **h₂er-mn-*, pl. *h₂er-mn-h₂ za ‘ruka, rame’.

Za semantički razvoj ‘grabiti, prihvatiti, povezati’ > ‘ruka’ upućujem na slavensku riječ *rōka, hrvatski *ruka*, koja je izvedena od glagola koji znači ‘grabiti’. Taj je glagol sačuvan u litavskome *riñkti* ‘pobirati’. Za dalju etimologiju predlažem da je baltoslavenski glagol u vezi s het. *har(k)-* ‘držati, imati, čuvati’, lat. *arceō* ‘zadržavati’, grč. ἄρκέω ‘štiti, odvrćati; dostajati’. Dublja je veza s ie. korijenom **h₂er-* ‘grabiti, prihvatiti, povezati’ nesigurna (usp. het. varijante *har-* i *hark-*, vidi Kloekhorst 2008: 304–305).

Iako je naša etimologija za *jaram* dakle atraktivna sa semantičkog stajališta, nismo još riješili sve probleme. Pitanje je još uvijek odakle potječe *-a-* u korišćenu slavensku riječ. U jedninskom obliku nastaje automatski preko metateze praslavenskog *ormę, ali u riječi ‘jaram’ nema spomenute metateze jer je prvi slog otvoren. U baltoslavenskome je, međutim, imalo drugu metatezu koja je odgovorna za slavensko *-a-*. Pogledat ćemo paradigmatu naše riječi:

		ie.	bsl.	
jedinina	nom. acc.	* <i>h₂er-mn</i>	* <i>ʔar-men</i>	hrv. <i>ràme</i>
	casus obliqui	* <i>h₂r-men-</i>	* <i>ʔir-men-</i>	stpr. <i>irmo</i> , lit. <i>irmėdė</i>
kolektiv	nom. acc.	* <i>h₂er-mn-h₂</i>	* <i>ʔar-imnʔ</i>	hrv. <i>járam</i>

U kosim padežima nastaje metateza **ʔir-* > **iʔr-*, kao u, na primjer, lit. acc. *irštvą* ‘medin brlog’ < **ʔiršt-* < ie. **h₂r̥kto-* ‘medo’. Taj se glotalni zatvornik proširio u ostale padeže, tako da nalazimo akutirani samoglasnik u hrv. liku *ràme*. Na sličan način se proširio, na primjer, akut u hrv. *jŭtro* iz paradigme **h₂us-*, **h₂eus-*. Množinski oblik *ʔar-imnʔ na isti način je postao *(*ʔ*)*aʔr-imnʔ*. Više primjera baltoslavenske metateze početnoga **ʔi-* obradio sam drugdje (Pronk 2011.).

Paradigma se razdvojila zbog toga što je množinski oblik ‘ramena’ dobio posebno značenje ‘jaram’. Tako su nastale baltoslavenske riječi *aʔrmen ‘rame’ i *aʔrimnʔ ‘jaram’. Ovaj drugi oblik ima već u to vrijeme novu jedninu: *aʔrimnom. U slavenskome nakon toga nastaje regularno protetsko **j-*. Tako

nastaje praslavenska jednina *jā²rimu. Za slavenske oblike moramo rekonstruirati naglasak na *-i- (usp. rus. *jarēm*, čak. (Pag) *jārəm*). U prednaglašenim se slogovima redovito gubi akut i dugo je *-ā- skraćeno, tako da dobivamo praslavenski oblik *jarьmъ, naš *járam*. Dugo je -ā- u hrvatskome rezultat sekundarnoga duljenja ispred skupine -rm- u kosim padežima. Prvotno se kratko -a- sačuvalo u češkome *jařmo* i u slovačkome *jarmo*.

Vidjeli smo da je naša etimologija semantički prilično jednostavna, ali formalno komplicirana. Da je naša etimologija moguća i s formalnog stajališta, pokazuje nam činjenica da postoje slične tvorbe u slavenskome. Prvi je takav slučaj riječ *pismo*. U slavenskim jezicima nalazimo sljedeće likove:

hrv., sln. *písmo*, bug. *pismo*, češ., slč. *písmo* ‘spis’, polj. *pismo* ‘spis’, rus. *pis'mó*.

Na Kosovu nalazimo i *a*-osnovu *pisma*. Meko -s'- u ruskom obliku odaje stari poluglas između *s i *m. Rekonstruiramo dakle *pisьmo. Taj praslavenski oblik možemo izvesti iz *men*-osnove *pismę koja se nalazi u stcsl., strus. *pismę*, stpolj. *piśmię* ‘spis’, češ. *písmeno*, rus. mn. *pis'mená*, dij. *pis'mjá*, *pis'mja*. *Pismo* je novi jedninski oblik stare množine riječi *pismę, kao što je *jaram* novi jedninski oblik stare množine od *rame*. Pokazao sam da je taj novi jedninski oblik nastao u baltoslavensko doba. Isto vrijedi za oblik *pisьmo, što nam pokazuje litavski oblik *piešimas* ‘crtanje’, koji je nastao iz istoga baltoslavenskog jedninskog oblika. Značenje litavske riječi i značenje ‘spis’ u zapadnoslavenskim oblicima pokazuju da je ta riječ prvobitno *nomen actionis* od glagolskoga korijena koji znači ‘crtati’. Ta činjenica se lijepo poklapa s funkcijom sufiksa -*men*- u indoeuropске, kojim se isto tvore *nomina actionis*. U litavskome je sufiks -*imas* postao veoma produktivan za izvođenje *nomina actionis*. Njime se izvode imenice ne samo iz glagolskih korijena nego i iz pridjeva. Te izvedenice iz pridjeva obično su apstraktne imenice tipa *mladost*, *crnilo* i *oštrina*. To nas dovodi do sljedećega slavenskog primjera derivacijskoga tipa *rame* ~ *jaram*: praslavenski *běľmo ‘biona, glaukom’.

U hrvatskome je ta riječ sa sufiksom -*mo* zastupljena samo na Cresu: *belmō*. Osim toga postoji u ostalih Slavena: ruscsl. *běľmo*, ru. *bel'mó*, polj. *bielmo*, češ. *běľmo*, bug. *belmó*.

Očekivanu *men*-osnovu nalazimo u lužičkosrpskome. Gornjolužičkosrpski i donjolužičkosrpski imaju oblik *běľman*. Trubačev je već uočio da nam ovaj oblik pokazuje da moramo izvesti i druge oblike iz *men*-osnove. Prvobitno značenje te riječi je ‘bjelina’. To je značenje sačuvano u češkome i u gornjolužičkosrpskome, gdje imamo uz *běľman* ‘biona’ i *bjelmo* ‘bjelina’. U ostalim jezicima se ta riječ često koristi i za druge bijele stvari. Činjenica da je lužički *běl-*

man muškog roda umjesto srednjeg roda rezultat je sekundarnog razvoja na osnovi kosih padeža, koji su u praslavenskome isti u *men*-osnovama muškog i srednjeg roda. Hrvatska je riječ *biona* isto nastala iz te *men*-osnove srednjeg roda, vjerojatno iz kosih padeža kolektiva.

Treći je primjer koji pokazuje slično izvođenje kao *jaram* hrvatski *ječam*. Ovo je jedini oblik iz toga korijena u slavenskim jezicima sa sufiksom *-*ьmь*. Svi ostali slavenski jezici, uključujući veći dio hrvatskih dijalekata, imaju *men*-osnovu muškog roda:

csl. *ječьmy*, rus. *jačmén'*, češ. *ječmen*, polj. *jęćmień*, sln. *jéčmen*, bug. *ečmík*.

Dalju etimologiju nalazimo u Skoka, koji upućuje na isti sufiks kao u riječi *jaram* (1971: 766). Smatra se da je *ječam* izvedenica od pridjeva koji znači 'oštar'. Taj je pridjev onda izvedenica od veoma rasprostranjenoga indoeuropskog korijena **h₂enk-* 'savijati', koji u hrvatskome vidimo u riječi *pauk*. Prije-lazni stupanj između značenja 'savijati' i 'oštar' tvore izvedenice od toga kori-jena sa značenjem 'kuka'. Te su izvedenice, na primjer, latinski *uncus* i sans-krt *aṅká-*. U slavenskome nalazimo ovo značenje u srpskokrkvenoslavenskom obliku *qkotь* 'kuka' i u staroruskom *ukotь* 'kotva, kandža'. Drugi etimolozi po-put Vasmera misle da je naziv za ječam nastao zbog činjenice da klasovi ječma vise kad su zreli. Čini mi se da je potonja analiza puno uvjerljivija. U tom slu-čaju je slavenska riječ izravna izvedenica od glagolskoga korijena, kao i veći dio ostalih *men*-osnova. Hrv. *ječam* je dakle stari kolektiv baltoslavenske rije-či *inkmen. Muški su oblici u slavenskome nastali na isti način kao lužičkosrp-ska riječ *běľman* koju smo već obradili: kose padeže su interpretirali kao kose padeže muške *men*-osnove. Vrlo je vjerojatno da je poluglas u ovoj riječi na-stao u spomenutom kolektivu na isti način kao što je nastao poluglas u *jaram*, *belmo* i *pismo*.

Sljedeći primjer imenice na -*ьmo* koja je izvedena od *men*-osnove je opet *nomen actionis*. Ta je riječ zabilježena samo u ruskim dijalektima, gdje gla-si *orьmó* ili *ormó* 'dio pluga na koji se stavi lemeš; vrsta glodavca'. Taj oblik možemo uspoređivati s *men*-osnovom *rámen'* 'šuma, obično uz polje', često kao kolektivni oblik *rámenje*, koju također nalazimo samo u ruskim govorima. Būga (1959: 530) je povezao rusku riječ s litavskim *armuõ* 'oranica' i s mno-žinskim oblikom *ármens* 'oranje', iz kojeg je izvedena i *armenà* s istim znače-njem. Svi ti oblici proizlaze iz *nomen actionis* glagola *orati*, litavski *árti*. Li-tavski ima i *arimas* 'oranje', ali to je vjerojatno produktivna izvedenica od *árti* 'orati'. Trubačev upućuje na rusku dijalektnu izvedenicu *rama* 'međa, granica, kraj oranice'. Taj oblik možemo analizirati kao ukršteni oblik iz likova bez po-luglasa, kao jednina **ormen-*, i likova s poluglasom, kao spomenuti *orьmo.

Trubačev misli da tu pripadaju također toponimi *Ramice* i *Ramnice* u Srbiji i na Kosovu, što može biti točno, ali nije sigurno.

Idući je primjer našeg uzorka izvođenja hrv. *pòvjesmo* ‘svežanj vune ili lana’, Skok spominje i istarski lik ženskog roda *povėsma*. U ovom slučaju imamo opet građu u više slavenskih jezika:

cs. *pověsno*, stč. *pověsno*, sln. *pověsno*, bug. *povesmó*.

Ruski dijalektalni oblici *páves’mo* i *pávesmo* pokazuju prefiks *pa-*, što je ime-nički ekvivalent glagolskoga prefiksa *po-*. Odraz poluglasa u ruskoj riječi pokazuje nam da ovdje imamo isti sufiks kao u *pismo* itd. Slovački ima oblik *pove-sno* s *-n-* umjesto *-m-*, što vjerojatno ukazuje na praslavensku *men*-osnovu. Ta je riječ izvedenica od istoga korijena koji nalazimo u hrvatskome *objesiti* i *vi-sjeti*. Taj je korijen dalje povezan s lit. *viēpti*, *vipsóti* ‘imati otvorena usta, kre-veljiti se’, skt. *vepáyati* ‘tresti’ i niz. *wippen* ‘njihati se, klackati’. Indoeuropksi je korijen **ueip-* značio ‘njihati se’.

Zapadnoslavenski i istočnoslavenski čuvaju iduću deverbalnu imenicu:

polj. *prażmo*, rus. *prjažmó*, bjelrus. *prežmó*, stč. *pražma* ‘prženje’.

Ti oblici odražavaju psl. *pražьmo, što je izvedeno od *pražiti* ‘pržiti, sušiti’. Rusko je *-ja-* u korijenu prema glagolu, gdje je nastao palatalni suglasnik preko pogrešne asocijacije s glagolskim korijenom *prjag-* ‘stegnuti’.

Uz spomenute imenice sa slavenskim sufiksom *-ьmo* nalazimo još nekoliko imenica s tim sufiksom koje nisu široko rasprostranjene: češ. dij. *strašmo* ‘strah’ < *straxьmo od *strašiti*, rus. dij. *pal’mo* ‘zapaljena baklja’ < *palьmo od *paliti* (Ślawski 1976: 15). Idući primjer za koji se obično smatra da ima isti sufiks kao *pismo*, *pòvjesmo* itd. je praslavenski *pasmo ‘više vlakana zajedno pri pređenju’, što je sačuvano u sljedećim jezicima:

hrv. *pàsmo*, rus., ukr., češ., slč., sln. *pásmo*, polj. *pasmo*, bug. *pasmó*.

Zanimljivo je još značenje iz brodogradnje u hrvatskome: ‘uzdužni jak nosač u simetrali broda s jednostrukim dnom, iznad rebrenica ili među njima’. Polapski čuva staru paradigmu *posmq*, mn. *posmenə* ‘konac’. Osim toga *men*-osnova potvrđena je u ruskim dijalektima, gdje nalazimo izvedenice poput *pas(’)mėnok* ‘pasma’ i *pás(’)mennik* ‘debeo konac kojim se vezuje pasmo’, i u južnoslavenskome nalazimo lik *pàsmenjača* ‘konac kojim se pasma obilježavaju’ u Vuka.

Pasmo ‘više vlakana zajedno pri pređenju’ je dakle izvedenica od *men*-osnove sa značenjem ‘konac’ preko baltoslavenskoga množinskog ili kolektivnog oblika **pa2śimn?*. Potonja je tvorba možda sačuvana u čakavskome (Novi Vinodolski) *pàsma* ‘namotaj vunene niti za pletenje’ i u ruskome dijalektnom

pás(*’ma* ‘pasma’. Taj je oblik ženskoga roda i vjerojatno je nastao dodatkom kolektivnog nastavka *-a*. Moramo pretpostaviti da su slavenski oblici koji ne odražavaju *jer* u drugom slogu (rus. *pásmo*, vjerojatno i sln. *pásmo* zbog akcentuacije) nastali pod utjecajem prvobitnoga jedninskog oblika **’paʔśmen-*. Odraz je poluglasa zabilježen u ruskim dijalektnim oblicima *pás’mo* i *pás’ma*, i u izvedenicama *pas’měnok* i *pás’mennik*.

Izvedenica od riječi *pasmo* je praslavenski *pasmina ‘rasa’. Izvan slavenskoga se odavno povezuje latvijski *puõsms* ‘podjela između dvaju čvorova, povjesmo’ (usp. Karulis 2001: 708 s literaturom). Latvijsko nam značenje pokazuje prvotno značenje te riječi, naime ‘veza’ (usp. i spomenuto brodograđevno značenje u hrvatskome). Slavenska izvedenica *pasmina* dakle znači ‘to što je karakterizirano vezom’.

Obično se smatra da su ove riječi izvedene iz indoeuropskoga korijena **peh₂k-* ‘povezati’, koji nalazimo u stvnjem. *fuogen* ‘spajati’, lat. *pacere* ‘postići sporazum’. Machek povezuje baltoslavenske riječi izravno sa staroavestičkim *afsmān-* ‘stih’, što se semantički dobro slaže s latvijskim značenjem, ali nije sasvim sigurno da je ova avestička riječ izvedena od korijena **peh₂k-* (Bartholomae 1904: 103). Druga je *men*-osnova koja može biti u vezi s baltoslavenskom riječju grč. *πῆγμα* ‘nešto što je sastavljeno’. Činjenica da grčki ima zvučno *-g-* nije problematična. Indoeuropski je prajezik imao dva srodna korijena **peh₂k-* i **peh₂ǵ-* (usp. LIV 461). Grčki je uopćio potonju varijantu.

Zadnja riječ koja pokazuje sličnu alternaciju kao što *jaram* – *rame* je hrv. *remen*. Dalji likovi su sljedeći:

stcs. *remenъ*, hrv. *rěmēn*, češ. *řemen*, slč. *remeň*, polj. *rzemień*, ru. *remén’*. Stari je nominativ *remy sačuvan u crng. *rēmik*, bug. *rémьk*, polj. *rzemyk*.

Oblik koji sliči na *jaram* je sln. *jérmen*. Snog ga objašnjava kao rezultat metateze iz oblika *rjemen (2009: 240). Iako ne možemo isključivati tu mogućnost, nema paralelnih razvoja u sličnim riječima (poput *rebro*). Čini mi se vjerojatnije da slovenski čuva staru prazninu u korijenu sa sekundarnim *e*-stupnjem. Kada pretpostavljamo da je praslavenski sačuvao prvotni prijevoj u korijenu, očekivali bismo alomorfe **reC-* i **jbrC-*. Veći je dio slavenskih jezika onda uopćio **reC-*, ali slovenski čuva također ukršteni korijen **jerC-*. U svakom slučaju ne možemo uspoređivati alternacije u riječi za ‘remen’ s pojavom koju obrađujemo u ovom radu.

U literaturi se često spominju zapadnogermanski oblici stvnjem., stsaks. *ri-omo*, steng. *rēoma* ‘remen’ u vezi sa slavenskim riječima za ‘remen’. Međutim, na prvi pogled odražavaju ovi oblici pragermanski **reu-mn-*. Ranko Matasović je na Skokovim susretima u Gospiću 2010. (v. članak u ovom broju *Rasprava*)

podao više primjera gubitka praslavenskog *g u poziciji ispred *m. Predložio je da ovim pravilom možemo i izvesti hrv. *remen* iz praoblika *regmen. Mislim da ta rekonstrukcija omogućuje etimološku vezu sa zapadnogermanskim riječima za remen. Kada bismo rekonstruirali ie. **Hreg^{wh}-men-* za slavenski oblik, i **Hreg^{wh}-mn-* za germanski – s prazninom u sufiksu, dobili bismo slavenski **re-men-* i germanski **reu-mn-*. Za razvoj u germanskome upućujem na razvoj ie. **snoig^{wh}os* > pragerm. *snaiwaz > stvnjem., stsaks. *snēo*, steng. *snāw* ‘snijeg’. Ie. **Hreg^{wh}-mn-* daje **rewm̥n-* nakon toga što je *m redovito postalo slogotvornim. Pretpostavljam da je prijelaz **g^{wh}* > *w raniji od vokalizacije slogotvornog **m̥* u *um. Iz oblika **rewm̥n-* proširio se onda “novi” korijen **rew-* u ostale oblike imeničke paradigme.

Zaključujem da slavenski jezici čuvaju oblike koje moramo izvesti iz množine *men*-osnova u baltoslavenskome. U tim je likovima *-m-* bilo slogotvorno i razvio se samoglasnik *-i-* ispred njega. To je *-i-* dalo poluglas u slavenskome. Taj poluglas nalazimo u praoblicima hrvatskih riječi *ječam*, *pismo*, *povjesmo*, dijalektno *belmō* i *jaram*. Ponekad je poluglas izostao ili je izbačen iz paradigme pod utjecajem prvotnih jedninskih oblika, kao u hrvatskome *biona*, rusko-me dijalektnom *rama* ‘međa’ i možda u riječi *pasmo*. Tragovi *men*-deklinacije su skoro uvijek sačuvani barem u nekim slavenskim jezicima. Te činjenice omogućuju novu analizu etimologije riječi *jaram*. Formalno sada izgleda kao množinski oblik riječi *rame*. Kad imamo na umu kako izgleda *jaram*, razumijemo i zašto su Baltoslaveni *jarmove* nazvali ovako.

Literatura:

- BARTHOLOMAE, CHRISTIAN 1904. *Altiranisches Wörterbuch*. Strassburg.
BEEKES, ROBERT 2010. *Etymological Dictionary of Greek*. Leiden–Boston, MA.
BEZLAJ, FRANCE; MARKO SNOJ; METKA FURLAN 1976.–2007. *Etimološki slovar slovenskega jezika*. Ljubljana.
BŪGA, KAZIMIERAS 1958.–1961. *Rinktiniai raštai* 1–3, Vilnius.
FILIN, FEDOT PETROVIČ; FEDOR PAVLOVIČ SOROKOLETOV 1965.–. *Slovar’ russkix narodnyx govorov*. Moskva–Sankt Peterburg.
ILLIČ-SVITYČ, VLADISLAV 1979. *Nominal Accentuation in Baltic and Slavic*. Cambridge, MA.
KARULIS, KONSTANTĪNS 2001. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. Rīga.
KLOEKHORST, ALWIN 2008. *Etymological Dictionary of the Hittite Inherited Lexicon*. Leiden–Boston, MA.
KORTLANDT, FREDERIK 2009. *Baltica & Balto-Slavica*. Amsterdam–New York, NY.

- LIV – Rix, Helmut et al. 2001. *Lexikon der Indogermanischen Verben. Zweite, erweiterte und verbesserte Auflage*. Wiesbaden.
- LUBOTSKY, ALEXANDER 1997. The Indo-Iranian reflexes of PIE *CRHUV. *Sound Law and Analogy. Papers in honor of Robert S. P. Beekes on the occasion of his 60th birthday*. Amsterdam–Atlanta, 139–154.
- LUBOTSKY, ALEXANDER 2000. The Vedic root *vr-* ‘to cover’ and its present. *Indo-arisch, Iranisch und die Indogermanistik. Arbeitstagung der Indogermanischen Gesellschaft vom 2. bis 5. Oktober in Erlangen*. Wiesbaden, 315–325.
- MACHEK, VÁCLAV 1968. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha.
- MATASOVIĆ, RANKO 2008. *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb.
- MEILLET, ANTOINE 1902.–1905. *Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave*. Paris.
- PEDERSEN, HOLGER 1905. Die Nasalpräsentia und der slavische Akzent. *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, 38, Göttingen, 297–421.
- PRONK, TIJMEN 2011. On the development of initial *Hu, *Hi and the rise of initial acute diphthongs in Baltic and Slavic. *Accent Matters: Papers on Balto-Slavic Accentology*. Leiden, 309–321.
- SKOK, PETAR 1971.–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb.
- SLAWSKI, FRANCISZEK 1976. *Słownik prasłowiański II: c – dawьnota*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- SNOJ, MARKO 2009. *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana.
- TRUBAČEV, OLEG NIKOLAEVIČ; ANATOLIJ FEDOROVIČ ŽURAVLEV 1974.–2008. *Étimologičeskij slovar' slavjanskih jazykov*. Moskva.
- VASMER, MAX 1953. *Russisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg.

The Etymology of the Proto-Slavic *jarьmь, *jarьmo ‘yoke’

Abstract

The article discusses the etymology of the Proto-Slavic word *jarьmь, *jarьmo, which denotes a yoke that yokes two oxen. It is argued that this word reflects the original plural to the word for ‘arm, shoulder’ in Balto-Slavic. The formal difficulties of the derivation are discussed and a number of parallel derivatives in Slavic are analyzed.

Ključne riječi: etimologija, praslavenski, baltoslavenski

Key words: etymology, Proto-Slavic, Balto-Slavic